

Кіліченко О. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики початкової
освіти Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

Сав'юк Г. П.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри
математичних і природничих дисциплін
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядаються особливості організації педагогічного процесу у вищому навчальному педагогічному закладі. Зокрема, досліджуються способи організації педагогічного процесу з майбутніми вчителями початкових класів. Авторами визначено два способи: через вплив викладача на студента і через взаємодію, співтворчість викладача і студента в організації навчально-виховного процесу в педагогічних закладах. Оптимальним способом організації навчально-виховного процесу є педагогічна взаємодія викладача зі студентами, яка відображає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога і студентів, обов'язковий зворотний зв'язок та самостійний взаємовплив суб'єктів, що виявляється у самовихованні та самоосвіті.

Ключові слова: педагогічний процес, вплив, взаємодія, спілкування, стосунки, взаємостосунки.

В статье рассматриваются особенности организации педагогического процесса в высшем учебном педагогическом учреждении. В частности, исследуются способы организации педагогического процесса с будущими учителями начальных классов. Авторами определены два способа: через влияние преподавателя на студента и через взаимодействие, сотворчество

преподавателя и студента в организации учебно-воспитательного процесса в педагогических учреждениях. Оптимальным способом организации учебно-воспитательного процесса является педагогическое взаимодействие преподавателя со студентами, которое отражает взаимную активность и взаимообусловленность действий педагога и студентов, обязательную обратную связь и самостоятельное взаимовлияние субъектов, что проявляется в самовоспитании и самообразовании.

Ключевые слова: педагогический процесс, влияние, взаимодействие, общение, отношения, взаимоотношения.

The features of the pedagogical process in higher education pedagogical institutions is described in the article. In particular, we study ways of teaching the process of future teachers of elementary school. The authors defined two ways: through the impact on teacher and student, through interaction creation teacher and student in the educational process in educational institutions. The best way of the educational process is teacher interaction with students that reflect the mutual interdependence between activity and action of teacher and students required feedback and interaction independent entities, which results in self upbrinning and self-education.

Key words: educational process, influence, interaction, communication, relationships.

Результат підготовки вчителя початкових класів як професіонала своєї справи, конкурентоспроможного фахівця, залежить від способу організації педагогічного процесу в вищому навчальному педагогічному закладі. Якщо донедавна основним завданням педагогічного процесу було надання студентам інформації, визначеної Стандартом підготовки вчителя початкових класів, то сьогодні одним із важливих завдань є формування у майбутніх педагогів готовності до організації взаємодії, співтворчості з учнями молодшого шкільного віку. Як відомо, одним із чинників формування стилю педагогічного спілкування молодих вчителів є копіювання стилю викладачів, а, отже, від способу організації педагогічного процесу у ВНЗ.

Як відзначає В. Бондар, «Слід пам'ятати, що форми ставлень і поведінки викладачів детермінують відповідні форми ставлень і дій студентів у процесі спільної діяльності, що сприяє успішній адаптації студентів до життєдіяльності у професійному соціумі.

Безумовно, що в студентському, допрофесійному соціумі, як і в професійному, виникають ситуації, які супроводжуються конструктивними і

деструктивними реакціями, одні з яких підвищують ефективність життєдіяльності, інші, навпаки, спричиняють деформацію особистості, закріплюють негативні стереотипи поведінки» [1, с. 197].

У педагогіці термін «процес» почали використовувати на початку ХХ століття. Вперше поняття «педагогічний процес» обґрунтував відомий педагог П. Каптерев. Серед сучасних учених варто назвати А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, С. Вітвицьку, С. Гончаренка, Т. Гуркот, А. Кузьмінського, І. Підласого, В. Сластьоніна та ін., у дослідженнях яких поняття «педагогічний процес» означає єдиний навчально-виховний процес, який забезпечує гармонійний розвиток особистості.

Однак, це не є механічне поєднання процесів навчання, виховання і розвитку, а нове якісне утворення. Головні характеристики педагогічного процесу – цілісність, спільність, єдність. І. Підласий зазначає, що «складна діалектика відносин всередині педагогічного процесу полягає: 1) в єдності та самостійності процесів, що його утворюють; 2) у цілісності і взаємній підпорядкованості систем, які його складають; 3) у наявності спільного і збереження специфічного» [2, с. 169].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що нерідко педагогічний процес розглядається як передачу знань, умінь і навичок, коли викладач подає, пояснює, а студенти – засвоюють, відтворюють, виконують: тобто відбувається вплив педагога на учня. Педагогічний процес виступає як безперервний диктат: студентам диктується все: і знання, і моральність, і оцінка діяльності, і переконання; їм залишається тільки сприймати настанови викладачів. Але оскільки на сприйнятність студента неможливо повністю розраховувати, то в розпорядженні викладача залишаються різноманітні заборони і засоби для покарання.

Виникає проблема, що ж є основою організації педагогічного процесу: вплив викладача, дії викладача, взаємодія викладача із студентами, взаємостосунки викладача і студентів?

Метою статті є визначення оптимального способу організації педагогічного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі.

Серед сучасних досліджень способів організації педагогічного процесу перважають два напрями:

1. Спосіб організації через вплив викладача на студента.
2. Спосіб організації через взаємодію викладача і студентів.

Педагогічний вплив на студентів носить двоякий характер:

- а) це вплив викладача як особистості;
- б) вплив через діяння викладача.

Якщо ми проаналізуємо слово «викладач», то етимологія, закладена в цьому слові, вже засвідчує про його вплив на особистість студента. У ході

педагогічного процесу викладач по-різному впливає на студентів. Результат впливу багато у чому залежить від знання індивідуальних особливостей студентів. Педагог повинен бути впевненим у тому, що студент розуміє його вимоги саме так, як їх розуміє він сам. Однак інколи молодь розцінює вимоги і покарання як упереджене ставлення до себе з боку педагога, і тоді в студентів виникають негативні емоції, внутрішній супротив, а іноді й ексцеси у поведінці. Виникає так званий «смісловий бар'єр» у стосунках викладача і студента (студентів).

Виховний вплив викладача також визначається тими стосунками, які склалися між педагогом і студентами: в одних викладачів студенти «розкриті» для педагогічної дії, правильно реагують на зауваження, готові виконати вказівку педагога, радяться з ним, а в інших – спостерігаються конфлікти, зауваження викликають заперечення студентів, педагог незадоволений молоддю, скаржиться на студентів колегам, батькам, проте стосунки від цього не кращають.

Щоб цього не сталося під час організації педагогічного процесу, слід брати до уваги не тільки систему впливів, але й позицію студентів з точки зору їхніх потреб, інтересів, установок, здібностей, можливостей.

Не можна стверджувати, що вплив викладача є визначальним у формуванні особистості студентів, адже вони долучені до сфери міжособистісного спілкування, куди входить не тільки вплив педагогів, але й вплив його батьків, товаришів, засобів комунікації. Тому практично неможливо передбачити результати педагогічного впливу.

Педагогічний вплив може бути цілеспрямований і неспрямований. У першому випадку перед педагогом стоїть конкретна мета. Цілеспрямований вплив не обов'язково є прямий, він може бути і опосередкований (непрямий). У випадку прямого впливу викладач безпосередньо звертається до студентів, пропонуючи їм, чи змушуючи їх діяти і мислити певним чином, але такий вплив не завжди ефективний. Відчуваючи, що на нього чинять тиск, студент, переважно, чинить опір. Це відбувається навіть тоді, коли у нього немає негативного ставлення до суті вимоги, отож, доцільніше використовувати непрямий вплив, спрямований безпосередньо на цього суб'єкта, а не на навколишнє середовище (тобто на сферу спілкування). Неспрямований вплив найчастіше неусвідомлюється ні викладачем, ні студентами.

Педагогічний вплив може бути позитивним і негативним. Причому одна й та сама ситуація, один і той самий результат можуть оцінюватися викладачами і студентами по-різному. Однак, який би це не був вплив – спрямований чи неспрямований, прямий чи непрямий, усвідомлений чи неусвідомлений – він завжди є передачею інформації, тобто проходить у формі спілкування і виникає внаслідок стосунків між викладачем і студентами.

Таким чином, педагогічний вплив відображає зовнішню сторону педагогічного процесу, а саме діяльність педагога, отож, на нашу думку, він є ефектом педагогічної взаємодії, внутрішньою стороною.

Вважаємо, що оптимальним способом організації навчально-виховного процесу є педагогічна взаємодія викладача зі студентами. Педагогічна

взаємодія відображає взаємну активність та взаємозумовленість дій педагога і студентів, обов'язковий зворотний зв'язок та самостійний взаємовплив суб'єктів, що виявляється у самовихованні та самоосвіті.

Педагогічна взаємодія не тільки обумовлює єдність всього педагогічного колективу і цільність педагогічного процесу, але й виступає важливим джерелом його розвитку. Такій взаємодії притаманна низка особливостей, які відрізняють її від взаємодії інших соціальних систем. Найістотнішою із них є нерівна позиція взаємодіючих сторін. Незважаючи на те, що у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях все частіше зазначається, що педагогічний процес є процес «суб'єктно-суб'єктних відосин», насправді досі викладач виступає «суб'єктом», а студенти (студентський колектив) – і об'єктом, і суб'єктом навчального процесу.

Сутність педагогічної взаємодії, тобто її внутрішня сторона, детермінована (визначається) спілкуванням, стосунками і впливом (діяннями).

У психолого-педагогічних дослідженнях відсутня єдність думок щодо розмежування понять «взаємодія» і «спілкування».

Існують точки зору, в яких спілкування – це:

а) взаємодія двох чи більше людей, яка містить у собі обмін інформацією пізнавального чи афективно-оціночного характеру (В. Мухіна). Такої ж думки дотримуються М. Каган, М. Лисіна, К. Платонов;

б) специфічна система міжособистісних взаємодій і структур, динаміка яких не може бути доведена до послідовно змінювальних одна одну взаємодій (В. Кан-Калик, Б. Ломов);

в) специфічна форма взаємодії людей з іншими людьми (В. Козаков, О. Леонтьєв);

г) взаємодія двох людей, в якій розгортаються взаєморозуміння ними один одного, встановлюються ті чи ті стосунки (О. Бодальов).

На нашу думку, взаємодія опосередкована спілкуванням. У її процесі відбувається обмін уявленнями, установками, поведінкою. Водночас, спілкування сприяє передачі та обміну раціональної та емоційної інформації. У педагогічній роботі воно виступає як засіб вирішення навчальних задач, як система забезпечення навчально-виховного процесу і є важливою умовою встановлення взаємодії між викладачем і студентами.

Педагогічне спілкування – спосіб вираження відповідної взаємодії і складається із системи дій, де сама взаємодія може бути забезпечена спілкуванням різної спрямованості, характеру і обсягу. Так, педагогічне спілкування під час взаємодії викладача зі студентами буде оптимальним, яскравішим і конкретнішим, якщо педагог володітиме системою комунікативних умінь і навичок.

Низька культура спілкування, психологічна невідповідність, невміння використовувати засоби спілкування є серйозною перешкодою у встановленні повноцінних стосунків, що неодноразово підкреслювали класики педагогіки А. Макаренко, В. Сухомлинський. Стосунки у широкому розумінні цього слова – виникають у результаті порівняння двох об'єктів за певною основою; у вузькому – це позиція особистості до всього того, що знаходиться навколо неї, а також до самої себе. Ставлення людини в розгорнутому вигляді є

системою індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків.

Педагогічні взаємини – це стосунки, що виникають у результаті педагогічного спілкування у процесі педагогічної взаємодії між викладачем і студентами. Для них характерні такі особливості: а) педагог є визначальним у встановленні стосунків; б) педагогу потрібно завжди прагнути до встановлення з студентами позитивних стосунків, які б сприяли педагогічному контакту з ними; в) стосунки, що виникають унаслідок педагогічного спілкування, не повинні носити шаблонний характер і мають ґрунтуватися не на жорстких регламентаціях, а в різних ситуаціях утворювати багатосторонній спектр педагогічних дій.

Стосунки, що виникають під час педагогічної взаємодії, також залежать від особистісних якостей педагога, від стилю його діяльності. Виникаючи як наслідок, результат педагогічного спілкування, вони на наступних етапах педагогічної взаємодії самі впливають на неї. Однак, одна і та сама педагогічна взаємодія може мати різний результат, а, отже, сприяти формуванню різних стосунків.

Це відбувається тому, що:

- викладачі, у зв'язку з особливостями свого характеру, темпераменту, неоднаковою сформованістю педагогічних умінь, по-різному виходять із однієї і тієї самої педагогічної ситуації;

- студенти також по-різному реагують на взаємодію, що залежить від характеру, темпераменту, норм, цінностей, яких вони дотримуються;

- на розвиток впливають й умови, в яких проходить педагогічна взаємодія. Вони можуть бути сприятливі, несприятливі та нейтральні. У педагогічній практиці до несприятливих умов належать ті, які в кінцевому результаті приводять до конфлікту. Характерною особливістю нейтральних умов є те, що вони можуть переходити у категорію сприятливих і несприятливих умов.

Стосунки «рідко виступають у спілкуванні у чистому вигляді» [3, с. 5]. Вони як, підкреслює О. Леонтьєв, ніби пропускаються через особистість людини, набуваючи суб'єктивної форми і певної самостійності, тобто виступають у ролі стосунків – взаємної позиції однієї особистості відносно іншої, позиції особистості у ставленні до громадськості. Від того, які будуть взаємостосунки, залежить вся система спілкування людини.

Розвиток і вдосконалення стосунків у педагогічному процесі є важливим чинником формування особистості як вихованця, так і педагога, адже вони є своєрідним оцінюванням особистостями один одного.

Відображенням «педагогічної взаємодії», «педагогічного спілкування», «педагогічних стосунків» у навчально-виховному процесі є прямий і зворотний зв'язок.

Специфіка педагогічного процесу у ВНЗ визначається суттю, змістовною стороною педагогічної праці, яка містить взаємодію, вплив викладачів та студентів. Їх діалектика полягає в тому, що вплив є ефектом педагогічної взаємодії, її внутрішньою стороною. Істотною особливістю педагогічної взаємодії є те, що вона опосередкована спілкуванням, а його результатом є стосунки, що виникають між студентами, між викладачем,

студентами і ситуаціями. Відтак, подальшого дослідження потребує питання виокремлення дидактичних умов організації такої навчально-виховної взаємодії у ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. Психологічні засади розвитку конкурентоспроможного вчителя в системі професійної підготовки: теорія і практика / Володимир Бондар // Гірська школа Українських Карпат : науково-методичний журнал. – № 4–5. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 193–199.
2. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. – Кн. 1: Общие основы : Процесс обучения / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 578 с.
3. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – К. : Знание, 1979. – 24 с.
4. Педагогика : учебное пособие для студентов учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – 3-е изд. – М. : Школа-пресс, 2000. – 512 с.